

**Сучасна молодь
і проблема життєвих цінностей:
філософські та
етико-культурологічні
виміри**

ВАЛЕНСА Г.А.,
аспірантка Київського національного університету ім Т.Шевченка

АНАЛОГІ ТІЛЕСНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО У ПРОСТОРОВО-ЧАСОВИХ ЕКСПЛІКАЦІЯХ ЛЮДСЬКОГО ІСНУВАННЯ

Тема тілесності, пов'язана з просторово-часовими експлікаціями людського існування, вимагає сьогодні ґрунтовного дослідження в соціально-філософському контексті. Соціально-філософське дослідження має відповідати на ключові питання стосовно засновків функціонування та структури інтерсуб'єктивного виміру буття людини. Тут тілесність постає як базовий екзистенціал колективного буття, який дає ґрунт будь-яким іншим вимірам соціального - економічному, культурному, політичному. Адже тілесність - явище, що фіксує присутність людини у світі, її "буття з іншими", місце серед спільноти "інших".

Проблемами соціально-філософського дослідження тілесності є: шалене розмаїття у розумінні суті понять "тіло" та "тілесність", ставлення до них як до синонімічних або вільне використання смислових перетинів цих понять; втрата класичними соціально-філософськими підходами усвідомлення унікальної ролі людської тілесності в соціумі, а звідси - відсутність границі та повсякчасна плутанина між "раціональним" та "природним" підґрунтям соціального; безсвідома апеляція до тіла та тілесності як "самозрозумілих" явищ та використання цих понять у дискурсі соціального на рівні організмичних або чуттєвих аналогій; трактовка "соціального" або як свідомо-раціонального прояву людської природи, або - як біологічно-раціонального (природного у сенсі природничих наук) явища, коли "межа відчувається і не береться до уваги при створенні моделей соціального.

Загалом, вище зазначені проблеми пов'язані з ігноруванням у соціально-філософських дослідженнях тілесності, як онтологічного ґрунту буття людини, та зі спробою, досі послуговуючись новочасним розумінням людської природи, будувати раціоналістичні та дуалістичні конструкції соціального.

З огляду на це, є важливим застосування неklasичних підходів до визначення співвідношення тілесного і соціального у сучасному соціально-філософському дискурсі. Одним з таких підходів є, на наш погляд, соціальна топологія.

Н.А.Шматко у статті "Плюралізація соціального порядку та соціально топологія" [2,15] звертає увагу на значний пізнавальний потенціал топологічного підходу у сфері соціальних наук. Сам термін "топологія" походить від грецького *topos* - місце та *logos* - закон, і був вперше застосований ще у XIX сторіччі німецьким математиком І.Б.Лістінгом. Топологія в математиці пов'язана з поняттям неперервності, яке саме по собі має глибокий філософський зміст, та вивчає такі властивості геометричних фігур, які залишаються незмінними при зовнішніх деформаціях цих фігур (закручуванні, стисканні, розтягуванні). Особливістю топологічного опису при цьому є зміщення фокусу уваги з кількісних факторів досліджуваного явища - на якісні. Саме ця особливість і є важливою для застосування у соціальної топології.

Розглянемо топологічні підходи М.Фуко, Ж.Дельоза та П.Бурд'є. Для кожного з цих філософів поняття тіла та тілесності грає особливу роль. М.Фуко визначає структуру, динаміку та ґенезу соціального поля як топологію, що базується на трьох онтологіях (топосах): знання, влади та суб'єктивації. Структура соціального поля - це онтологія пізнання, яка являє собою поле соціальних практик, змінних залежно від історичного періоду. Важливими елементами структури соціального поля являються

дискурсивні і недискурсивні (тілесні) практики, які мають принципово різний генезис і не зводяться одні до інших. При цьому Фуко підкреслює домінуючу роль саме дискурсивних практик. Розгляд соціального поля як поля влади дає, за Фуко, розуміння динаміки його перетворень. Влада структурує та ієрархізує соціальне поле. Специфічні владні стосунки оформлюються у вигляді суб'єктивації - явища формування Я через визначення власної ролі, ставлення до самого себе серед силових полів.

Тілесність у Фуко відіграє особливу роль - точки перетину усіх трьох топосів-онтологій. Адже саме тіло очевидно зазнає владного впливу та утиску в процесах самопізнання і самоствердження людини та відтворення соціального як такого. Увага Фуко до тілесності зумовлена "демонстративністю прикладів" впливу влади на структуру особистості через тілесні практики. Він звертає увагу на те, яку ціну має сплатити людство в цілому та кожна людина, зокрема, за власне право пізнавати цей світ та себе самого. Тіло тут вимушене відігравати роль ціни! Тілесність постає у Фуко гапостазованою, такою, що втрачає власний сенс та разом з тим дезінтегрує особистість як носія підвладного тіла [3, 75-77].

Жіль Дельоз послідовно використовував топологічний метод для дослідження самої філософії та обґрунтував доречність цього методу у суспільно-гуманітарних дисциплінах. Для нього топологія - це настанова мислення, де використовуються "карти співвідношення сил", "карти щільності та інтенсивності", які описують форми виразу та форми змісту а також - розриви між ними.

Звертаючись до теми тілесності в "Анти-Едипі", Дельоз і Гваттарі використовують такі поняття як "машини бажання", "бажаюче виробництво", "фантазм" та "подія", що дає можливість представити тілесність активною та впливовою щодо діяльності свідомості. У Дельоза топологія тілесності являє собою сукупність непереборних сил бажання, де відбувається запекла боротьба між домінуючими та підлеглими силами. А, отже, виявляється значущим потенціал тілесності у протистоянні соціальному тискові. Від самого розуміння останнього факту зростає рівень відповідальності читача за його позицію щодо власного тіла, його прав та маніфестацій у соціальному середовищі.

Отже, в дослідженнях Фуко та Дельоза тілесність постає як суттєвий засновок усієї топологічної структури соціального Тілесність демонструє факти взаємодій соціальних акторів та процеси формування соціального простору, являючись безумовним представником суб'єктивності, ба - навіть самою суб'єктивністю - на рівні відтворення соціального.

За П'єром Бурд'є, соціальний світ у топологічному представленні виглядає як багатовимірний простір, побудований за принципами розрізнення та розподілу певних активних властивостей, капіталів, якими володіють агенти ("Соціальний простір та ґенеза класів"). Соціальна топологія Бурд'є, оперуючи такими поняттями як "соціальний простір" та "фізичний простір", вимагає поняття тілесності, яке дозволяє "конвертувати" соціальні структури - у просторові, владні стосунки - у стосунки власності і навпаки. Також суттєву роль відіграє тілесність у формуванні такого відомого поняття філософії Бурд'є як габітус. "Габітус є одночасно система схем виробництва практик і система схем прийняття та оцінювання практик" [4, 75].

Сам Бурд'є майже не використовує поняття тілесності, для нього "людські істоти являються в один і той же час біологічними індивідами і соціальними агентами" [5, 48].

Але варто зазначити, що сама логіка побудови таких його понять як габітус, соціальні практики, символічна влада, стратегія відтворення соціального, стосунки

володіння та інші передбачають певний онтологічний ґрунт, який автор, здається свідомо залишає за межами розгляду.

Таким чином, слід зазначити, що для розгляду поняття тілесності в соціально-філософському контексті - соціальна топологія виявляється надзвичайно важливим підходом, оскільки легітимує просторовість не лише як територіальний формальний принцип "уміцєвленості", а й як теоретично виправданий інструмент дослідження соціального. За такого погляду на тілесність - можливо встановити обґрунтовані аналогії тілесного та соціального, зберігаючи теоретичну коректність щодо багатьох вимірів буття людини - суб'єктивного, інтерсуб'єктивного, культурного, історичного, духовного тощо.

Можна також зробити висновок про значущість поняття тілесності для самої соціальної топології. Це поняття дає можливість побудувати таку модель соціального, яка уникає класичної дихотомії "природних" та "духовних" джерел соціальності, дозволяє позбавитись субстантивізму та одночасно релятивізму як в уявленнях про соціальне як таке, так і в розумінні структури суб'єктивності. Отже, на наш погляд, поняття тілесності в соціальній топології дає можливість ґрунтовної розробки цілісної моделі соціального.

Література

1. Делез Ж., Гваттари Ф. Анти-Едип: Капіталізм и шизофренія / Ж.Делез, Ф. Гваттари; пер. с франц. и послесл. Д. Кралечкина; науч. ред. В.Кузнецов. - Екатеринбург: У-Фактория, 2007. - 672 с.
2. Шматко Н.А. Плюрализация социального порядка и социальная топология // Социологические исследования. - 2001, № 9. - С. 14-18.
3. Леш С. Соціологія постмодернізму. - Л.: Кальварія, 2003. - 344с.
4. Бурдьє П. "Социальное пространство и символическая власть" // Бурдьє П. "Социология социального пространства". - СПб.: Алетейя, 2007. - 288 с.
5. Бурдьє П. "Физическое и социальное пространства" // Бурдьє П. "Социология социального пространства". - СПб.: Алетейя 2007. - 288 с.